

Bu gündür "Ədəbiyyat qəzeti" ənənəvi olaraq növbəti müzakirə saatını keçirir. Müzakirə mövzusu çox maraqlandırıcı problemə - "Azərbaycan ədəbiyyatında cərəyanlar" məsələsinə həsr edilmişdir. Onu da qeyd edim ki, qəzetdə bu mövzuda səhəbtin professional ədəbiyyat adamları, ədəbiyyatşünaslar tərəfindən çözülməsi məsələsinin arzu olunduğu mon de vaxtili redaksiyamız diqqətinə çatdırılmışdır. Və nəhayət, mənim iştirakım olmasa da, müzakirə reallaşdı... lakin qonaqlar bəxş olmadı...

Müzakirənin uğursuzluqla başa çatmasını isə konkret olaraq bu sözlərlə görürəm: 1) Polemikamızın ana tezisi müəyyənləşdirilməmişdir. Yəni ədəbiyyatımızda cərəyanlarla bağlı qeyri-müəyyənlilik, mübahisə yaradan nüanslar suallaşdırılmışdır. sual mətnlərdən öz ifadəsini tapmamışdır. 2) Bir çox hallarda moderatorun suallarına cavab verilmirdi, hər kəs sanki ovvəldən nözərdə tutduğu fikri səsləndirirdi. 3) Vahid bir sükəto sükətməyən məlum cavabların da çoxu cərəyanlardan yan keçən, aidiyyətsiz informasiyalar idi. 4) İştirakçıların bözi mövzunu daha çox pafos, illüziya və absurd, abstrakt kontekstdə çözmək istəyirdi ki, bu da oxucuya lazım deyildi. Ona görə ki, hər hansı bir müəllim, tələbə, yazıçı ya tədqiqatçı qəzetin müzakirə sahəsinə ona görə maraqla baxırdı ki, dərsliklərdə, ədəbiyyatşünaslıq kitablarında, bu mövzuya həsr edilən məqalələrdə cərəyanlar haqqında aydın, dürüst, analitik təhlillər yətinəcə deyil. O kitabların da çoxunda ya tərcümə mətnlərinin təhrif olunmuş variantı, ya da başqa cür əsasız fərziyyələr baş alıb gedirdi. 5) Müzakirə boyu nə dünya ədəbiyyatının cərəyanları, nə də bu cərəyanların Azərbaycan ədəbiyyatına təsiri məsələsi haqqında ümumi təsvir yaranan oldu. 6) Polemika anlayışının mahiyyəti tez-tez unudulurdu. İştirakçılar bir-birinə "sözünüzü qüvvət" desə də, tamamilə ayrı nəsnədən danışdırdı, mübahisənin sözü "qüvvət" veyməyib keçirdi başqa məsələyə. Yəni, ünsiyyət dialoqi yox, monoloji nitələri əsasında qurulmuşdu. 7) Yerli gəldi-gəlmədi etiraz etmək, inkarçılıq mövqeyi nümayiş etdirmək, "şək, şək" aspektli replikalara atmaq (daha çox H.Herisiç) və s, bu kimi moqamlar müzakirəyə canlılıq, dinamiklik yox, xəotik bir mənzərə obrazı verdi. 8) Bütün müzakirələrin, elmi-praktik seminar və ya ədəbi səhəbtlərin sonunda qonaqlar, notica, ortaq məxrəcə düşüncəsində hamı tərəfindən təsdiqlənən, müəyyən mənada razılaşdırılan son, uğurlu, faydalı tapıntılar diqqətə çatdırıldı. Bu müzakirədə isə həmin hal baş vermədi, sanki hamı səhəbdən gileylənə-gileylənə düşdü, oxucu isə oxuduqlarının sonunda əz qala bildiklərini də unutmuş kimi oldu... 9) Faktisizlik, istinadsızlıqla müzakirə edilən ədəbi cərəyanlar məsələsinə də tək-tük çəkilən adlar, ədəbi şəxsiyyətlərin imzası da qeyri-obyektivliklə seçilmişdi (daha çox O.Cahangirinin məsallərində) 10) Ədəbi-estetik cərəyan anlayışı subyektiv, bəsit, az qala şəxsləşdirilmiş formata təhlilə çəkilirdi (guya bizim

ədəbiyyata hansısa cərəyanı konkret olaraq kimsə gətirib mənəsinə da...) və s.

Sonuncu nüansdan başlamaq istəyirdim.

Tübbi ki, ədəbi-estetik cərəyanlara sırf sənət, ədəbiyyat məsələsi kimi baxmaq, yanlışdır. Böyük tarixi, epoxal hadisələrin fəonunda müəttəmədi (ancaq çox long) bir-birini ovzə edən bu cərəyanlar yarandıqı cəmiyyətin sosial-siyasi, ictimai-mədəni durumunun əks-sədası kimi ədəbiyyat, ümumiliklə, sənət nümunələrində ifadəsini tapır.

"Ədəbi cərəyan" dediyimiz toqamülün, təşəkkülün, intibahi coşqunun mahiyyətində hom da böyük siyasi hadisələr, çevrilişlər, inqilablar dayanır. Heç bir ədəbi-estetik cərəyan, məktəb məqsədli şəkildə, qoraraq-qiymətə, təşəbbüs, arzu, istək əsasında yaranmır. Məsələn, Fransa inqilabı Avropa romantizminin ideya, vəcə qaynağı oldu. Cərəyan mütləq bir coşqu, qəlxəmdir, sürət götürüb mühtim, cəmiyyəti, tarixin bədi, obrazlı təsvirini sənət dililə çatdırmaq hom da... Ədəbi cərəyanın ideya və vəcə əldəşi sahələrə - siyasətə, ictimai-sosial kateqoriyalara təsir göstərmək gücü

H.Cavidin dünyagörüşünə 1905-1907-ci illər inqilabı, Türkiyədə II məşrutə (1908), türkçülük ideyasının özünü cərəyanlaşması hadisəsi, Z.Göyaylın "Türkçülüğün əsasları" əsəri və ondan da geniş şəkildə yayımlanan digər nəzəri görüşləri, Rza Toşq, Toşq Fikrət kimi müəllimləri təsir etmişdir. Və xarici təsirlər Azərbaycan romantizminə, xüsusən H.Cavid, M.Hadi, A.Səhhot yaradıcılığında və estetik görüşlərində açıqca görünür.

XX əsrin əvvəllərində C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ü.Hacıbəyov, Ə.Haqverdiyev, Ə.Hüseynzadə, Ə.Ağayev, M.Ə.Rosulzadə də bütün əsərlərində xalqa özünü tutub "oyan!" deyirdi, H.Cavid də ("Arkadaş, göz aç, aman! Qalx ölüm uyuşandan!"), A.Səhhot da (Oyan, ey millət-öziz, oyan!), N.Nərimanov da... Amma üslub və cərəyan, siyasi oqide, formalaşdıqları, təsirləndikləri ictimai mühit məsələsi var idi. Təkcə N.Nərimanovla H.Cavidin ayrı-ayrılıqda, ədəbi-ictimai, eyni zamanda siyasi mövqeyi şəxsiyyət kimi yetişməsində mühüm rol olan xarici (Rusiya, Türkiyə) ölkə şəraitindəki təhsil, ictimai fəaliyyət və s. məsələlə

üçün həyatımızın bütün sahələrində bir dəyişim, çevrilmə, fərqlilik yaranan, global miqyasda ədəbi-estetik özümlüdə inkişafı (tək-tək nümunələri deyil, möht inkişafı) olmalıdır ki, biz ədəbiyyatımızda belə bir cərəyanın mövcudluğu haqqında ürəklə danışaq.

XIX əsrdə də məarifçilik hərəkatı, bir cərəyan kimi məarifçiliyin Azərbaycan ictimai-mədəni və ədəbi düşüncəsinə təsiri daha çox həmin konar amillər hesabına olmuşdur. Azərbaycanın iki yərə bölünməsinə sonra Şimali Azərbaycanca çarizmin daxili və xarici siyasəti, orada baş verən tarixi-inqilabi proseslər burda da oxşar əks-sədalər verirdi. Eləcə də Qafqazda mədəni mərkəz hesab edilən Tiflis ədəbi mühitinin bizim məarifçilik cərəyanının formalaşması məsələsindəki rolunu dənəmaq olmaq. A.Bakıxanovun, M.F.Axundovun, M.Ş.Vəzehin Tiflis fəaliyyəti buna sübutdur. Bütün bunları deməkdə məqsədimiz odur ki, cərəyan və müəyyən "izm"lərin istonilən bir mədəniyyətdə, ədəbiyyatda inkişafını subyektivləşdirmək olmaz. Böyük tarixi hadisə və baxışların, nəzəriyyələrin doğuşudur "izm" mə

İradə MUSAJEVA

dir... Mühəriblərin, inqilabların, böyük dağıntıların və ya üksinə, sivilizasiya və intibahlardan mədəni tofəkkür torzi, bu xüsəda düşüncəselinin hər kateqoriyaya aid sahələri bürüdüyi zəmandan sonra, və ya eyni zəmandakı hadisələr ədəbi mədəniyyəti zühürü...

Bələklikə, yenidən mələbə qayıdıram. Mən mövzə ilə bağlı bilginə gəmişləndirmək, 6 nöfər müə

Ədəbi cərəyanlar nəcə müzakirə olundu...

"Ədəbiyyat qəzeti"nin müzakirə saati rubrikasında
"Azərbaycan ədəbiyyatında cərəyanlar"
mövzusunə dair. 11-18 mart 2017

ro diqqət yetirmək kifayət edir.

Bəli, "izm"lərin və ümumilikdə cərəyanların bizim də mədəniyyətdə təsirləndirən şəxslərin və şəxsiyyətlərin rolu dənilməzdir. Amma əgər həmin tarixi şəxsiyyət ictimai düşüncə sahibi, fəlsəfi-siyasi erudisitalı biridirsə... O.Hüseynzadə, C.Məmmədquluzadə, H.Cavid kimi... Və on əsası adlarını qədkəyim ədəbi-ictimai liderlərin şüür, düşüncə axını vasitəsilə kənardan transfer olunan həmin cərəyan müddəaları, ədəbi-estetik baxış və yenilik ifadəsi milli ədəbiyyatda və mədəniyyətdə qəbil etmək potensialı varsa... XIX əsrdə məarifçilik, XX əsrin əvvəllərində romantizm və tonqidi realizm, XX əsrin 30-cu illərindən etibarən sosializm realizmi üçün bu şərait yetişmişdi. Amma günümüzə postmodernizmin haqqında nə qədər danışsaq da, onun nə nəzəri, nə də praktik nümunələri toqild və tərcümə təsirləri bəyərini əşə bilmir. Çünki biz bir cəmiyyət, ictimai qurum, birlik olaraq postmodern düşüncəli və yaşayış, davranışlı deyilik... Azərbaycanın hazırkı zəmandının, mühtimin halı postmodern deyil. Bunun

sələsi...

Ədəbi-estetik cərəyan - müəyyən bir zəman çərçivəsində ictimai şüürün fərqli, özündən əvvəllərdən çox az bənzərən təzis və ideyalarla ifadəsində özünü reallaşdırır. Qısaca desək, düşüncə axımında sonotə yeni baxış və sənətin özünü bəyəkto, həyata, insana, mənasibətlərə diksindirici, həcocəndəndirici metodlarla yənaşması sərəyışı baş verəndə meydana tərə bir ədəbi-estetik ifadə mədəli çıxır. Ədəbi cərəyanlar da möht bəlo bir gəniz təfərrüatın, hətəroflı oyanışın noticesi olaraq bədi mətnlərdə imikas olunur.

Mən vaxtilə cərəyanlarla bağlı yazdığım məqalələrimin birində də demişdim ki, bizim istonilən ədəbi-estetik baxışla bağlı mülahizələrimizdə və müzakirələrimizdə on böyük qüsür onu, məsələn, mədəniyyəti yalnız ədəbiyyat faktı kimi təhlilə cəlb etməyimizlə oqlaqlıdır. Ədəbiyyat bir çox sahələrdə reallaşmış, görünməyən dəğəllər kimi sualı irəliləyən mədəniyyət moqamları, mərhələ yaratmış prosesləri hardasa, bəlo də ilk olaraq gərən və əks etdirən, üzə çıxaran

xəssisin (A.Talibzadə, A.Turan, R.Kamal, E.Akimova, O.Cahangir, H.Herisiç) iştirak etdiyi polemikada dəyərli məlumatlar əşə etmək niyyəti ilə müzakirə mətnini çox diqqətlə oxudum. Çünki ədəbiyyatşünaslıq kitablarında bəlo bu mövzuya normal şəkildə əks ediləyib. Lakin yuxarıda vurğuladığım yənaş yənaşmalı nüans - kimsəni "izm" gətməsi məsələsi tərə ilk cümələrdə cə səlndi, E.Akimova: "90-cu illərdə milli müstəqilliyimizi qəzəndiqdən sonra yeni düşüncənin ilk əlaməti olaraq ədəbi cərəyanlar, "izm" məsələsi qəbərdir. Bu nəyin gətirdiyi dəğə idi? Həmid bəy, bəlo sizdən başlaşaq. Çünki o dəğəni gətirən illərdən sayılırınız".

Həmid bəyin Azərbaycan ədəbiyyatına doğrudan da cərəyan, "izm" gətirən şəxs kimi cavab verəcəyini şübhəm yox idi. Çünki onun ədəbiyyat, ədəbi-estetik, siyasi baxışları ilə müəyyən dərəcədə təməşəm. Məsələn, "Mən həmişə Şimali Azərbaycanlıları qeyri-cəmiəti adamlar saymışam" fikrini şimali məsəhiblərinin, eləcə də buna bənzər fikirləri indiki müzakirə veydəşlərinin üzünə qəkinmədən dəyö bi

də var. Və illərdə vərğulayırıq ki, cərəyan şəxslər və hətə ədəbi şəxsiyyətlər tərəfindən bəlo ölkə ədəbiyyatına ərməğan, təhfo şəkildə gətirilə bilməz. Bəzi adamlar artıq nəçə illərdi, o iddia ilə çıxış edir ki, guya ədəbiyyata ədəbi-estetik baxış nəvü gətirib. Qəribədir, Bakıda oturub sırf mələlə əsasında, nəzəri cəhtiməllərə oqun ədəbiyyatına, mədəniyyətinə cərəyan nəvrləri sifariş vermək kimi bir xidmətdə bulundugunu iddia etmək "cəsərətli" ağı başında olan oxucu üçün inandırıcı ola bilməzi?

XX əsrin əvvəllərində müxtəlif cərəyan tiplərinin (romantizm və tonqidi realizm) "Füyuzat" və "Molla Nəsrəddin" kimi bəzi nümunələrinin tendensiyasını tokeə o ədəbi məktəblərin ideoloqları Ə.Hüseynzadə və C.Məmmədquluzadə fikirləşib tapmamışdır. Bu mətbu orqanlar və həmin cərəyanların özünü bizim ədəbiyyatımızda reallaşması, yayılması üçün şoraiti möht nöinki Azərbaycanca, Rusiyada, Türkiyədə, İranda, hətə bütün dünyada baş verən ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi, mədəni hadisələrin təsiri ilə əşəqləndirmək lazımdır. Bu yənaşma özü böyük bir müzakirə mövzusuudur, əşləndi. Məsələn, H.Cavidin İran, Türkiyə təhsili və Türkiyədəki ictimai-siyasi hadisələr, proseslər axımında fəal iştirakı buna misal ola bilər. Həmin illərdə "İrsad", "Füyuzat" kimi ədəbi orqanlara əsərlərini gəndərən

lən bu adamın "Postmodernizm Azərbaycana gəlməli idi, çünki o, bütün dünyaya gəlmişdi... Amma postmodernizmin üzərində toyuq yumurtanın üstündə oturduğu kimi oturmaq düzgün deyil... Ədəbiyyat inkişaf edən xətt üzrə gedir. Məncə, bizim ədəbiyyatın nöqsanlarından da biri odur ki, bizim gətirdiyimiz postmodernizmi bunlar da baş ədəbi nəzəriyyə bildilər... Postmodernizmi Azərbaycana gətirən iki-üç nəfər varsa, onun biri mənəm... Mən həmişə düşünmüşəm ki, bu proses bir müddət olmalıdır. Sonra keçid dövrü lazımdır. Keçid konspirologiyadır... Mən indi postmodernist deyiləm, konspiroloqam... Mən indiki yazarların arasında yeganə yazaram ki, bir həddən o biri həddə keçməyi bacardım. Ədəbi böhranın səbəbi yazıçılarımızın postmodernizmə ilişib qalmalarıdır... Ümumiyyətlə, hesab eləyirəm ki, mən Azərbaycanda nadir imza sahiblərimdən biriyəm ki, ardıcıl inkişaf yolu keçirəm... Bizim yazarlar isə on ildir ki, bir nöqtədə, postmodernizmə ilişib qalıblar. On il bir nöqtədə qalmaqla olmaz. Hamısı öz postmodernist əsərlərini yazıb çap elədilər" və s. bu kimi düşünmə ifadəsinə əvvəldən bələd idim. H.Herisçi nəinki postmodernizmi Azərbaycan ədəbiyyatına gətirdiyini və onun nümunələrini yaratmağını, eləcə də şəxsi yaradıcılığında iki ədəbi-estetik baxış yolunu (hətta siyasi məhiyyəti qabarıq olan konspirologiya "izm"ini) fəth etdiyini də bəyan edir. Əlbəttə, dünya ədəbiyyatında müstəsna yeri olan böyük ədəbiyyatların yenə də dünya ədəbiyyatı yazarlarının görüşlərinə ciddi təsir göstərə bilən böyük ədəbi şəxsiyyətlərinin yaradıcılığında belə hallar (iki "izm" nişanəsi) mümkündür. Lakin bizim bugünkü postmodern dildə hələ də kəkələyə-kəkələyə nəse demək istəyən (amma deyib qurtara bilməyən) ədəbiyyatımızda özünü belə fenomenal ədəbi şəxsiyyət, nəzəriyyə aparıb-gətirən, cərəyan doğuşuna və ölümünə forman verə bilən illüziya qəhrəmanı kimi təqdim etmək həmi də biz oxucuları sayı salmamaq anlamına gəlir. Beləliklə, H.Herisçi həmin suala bu cür cavab verir: "izm"lərin yaranmağı mon deməzdim ki, 90-cı illərdən başlayır Azərbaycanda. Ümumiyyətlə, "izm"lər nəyə görə yaranıb? Sözsüz ki, klassisizmin böhranı ilə əlaqədardır bu. Klassisizm, belə deyim, uşaq xəstəliyi var, bu uşaq xəstəliyi onun vaxtaşırı böhrana düşməyidir. Epik oyunçuluq yarananda, yamsılıma yarananda. Klassisizmin şərtləri vardı. O; ilahi mənə ilə birbaşa əlaqədə olmalı idi. Klassik ədəbiyyatımız bunu bilirdi. Bu əsonə ədəbiyyatdan da üstün bir əsonədir. İndi yazıçılar həmişə istəyirlər ki, ədəbiyyatı son nöqtə bilsinlər. Əslində elə deyil. Klassisizmin son nöqtəsi ədəbiyyat deyildi. Allahın ilahi ruhla birbaşa əlaqəsi idi. Məsələn, klassik ədəbiyyatda o qida mənəbəyi çiləxanalar idi. Orada sufurlar 40 gün oturdular, ilahi bilgilər alırdılar. Və yaxud maddi tərəfi də var. Məsəlçün, göydən düşən mələk tükü, xalq arasında ona ceyran tüpürçəyi deyirdilər. O Azərbaycan pirlərində var. Onu qatırdılar suya içirdilər və ilahi güc alırdılar. O maddi bir şey idi. Yəni klassisizmin mənəbəyi, qidalanma nöqtələri zəifləyəndə onun böhranı başlayır. Epik oyunçular artırı, Füzuli əsonəsi çevrilir tafalologiyaya."

Təbii ki, "mələk tükü", "ceyran tüpürçəyi", çiləxana, pirlər "fəlsəfəsinin" bizim haqqında bilgi almaq istədiyimiz ədəbi cərəyan söhbəti ilə əlaqəsini tutub bilmədik... Müzakirədə məsələnin artıq nə yerdə olduğunu anındaca anlayan Aydın Talibzadə ilk məntiqli və məqsəduyğun təklifini verir: "Gəlin, konkret danışaq, yoxsa bu mövzunu yığıb-yığırdırmaq olmayacaq".

Elnarə xanım da H.Herisçidən nə soruşduğunu bir az da dəqiqləşdirir, məhz müstəqillikdən sonrakı dövrdə "izm" məsələsinə aydınlıq gətirməsini istəyir.

H.Herisçi: "Bizim ədəbiyyatda, bütün dünya ədəbiyyatında böhran yarananda "izm"lərə ehtiyac yaranır. "izm"lər siyasətlə sinxron gedib. Həm siyasətlə, həm ədəbiyyatla. 17-ci ilin inqilabı, Mayakovskinin kükrəməyi, bayaq dediyim kimi ekstrinin ədəbiyyatda yer almağı, gözəl nümunələr, futurizm, sözsüz ki, Azərbaycana da təsir etməli idi. Azərbaycana bu təsir siyasi yəndən, gəldi. Əvvəl siyasətdə özünü göstərdi. Azərbaycanda olmuş "Hümmət" hərəkatı, yenilikçilik. Klassisizmin bu böhranı təkcə məsələn, Füzuli klassisizmində deyil, sosialist realizmi ki, gətirildi Azərbaycana o da başladı epik oyunçuluğa çevrilməyə. Təxminən 50-cı illərdə. Buna qarşı da nördə müəyyən yenilik yaranır. Məsələn, 60-cı illərdə. Bu da müəyyən qədər klassisizmin böhranına cavab idi. Mənə elə gəlir ki, Azərbaycan ədəbiyyatı vaxtaşırı bu cavabları, bu reaksiyalara verməyə məhkumdur. Necə ki, lazımı səviyyədə verib 20-ci illərdə, 90-cı illərdə bizim simamızda verib, düzür qiymətləndirilməyib. Əsas odur ki, özümüz qiymətləndiririk. Məncə, mövzunu digərləri davam etdirə bilər". (Azərbaycanın müstəqillik tarixinin, siyasi düşüncəsinin və ondan ayrılmayan, çox hallarda məhz ədəbiyyat dili ilə yayımlanan milli intibah təzislərinin yaradıcıları olan 20-ci illərdəki milli mücahidlərimizlə özünü tən tutan H.Herisçiye, həqiqətən, təəccüblənməmək olmur - İ.M.)

Və bundan sonrakı söhbətin böyük hissəsi məhz H.Herisçinin fikrinin məğzini öyrənmək, ya da qarışıq da olsa bəyan etdiyi fikrindən onu daşdırmaq məsələsinə həsr edilir. Azər Turan: "Siz elə danışdınız ki, sanki bizdə ədəbiyyat bu proseslərin hamısından keçib. Elə olmayıb axı. Konkret izmlərdə, daha konkret işə dekadans və simvolizmlə bağlı ilk söhbətlər nə vaxt başlayıb, onu xatırlayaq" - deyir. Təəssüf ki, müzakirənin sonuna qədər bu təklif cavabsız qalır...

A.Talibzadə yenə, özünün də dediği kimi mövzunu "reislər üzərinə qaytarmaq" istəyir və E.Akimovanın lap birinci, H.Herisçiye verdiyi suala cavab verir. Bu cavabı ilə H.Herisçinin iddialı bəyanatına da replika atmış olur. "Siz soruşursunuz, 90-cı illərdə müəyyən cərəyanlar yaranıb? Yox, heç kim və ya kimlərə konkret bir "izm" yaratmadı. Sadəcə olaraq, biz 90-cı illərdə artıq dayanmaqda olan postmodern qatarına mindik və dünyanı bu qatarın pəncərələrindən görünən mənzərələrə uyğun, o qatarda mövcud bədii-estetik ifadə vasitələrindən faydalanaraq anlamağa və əks etdirməyə başladıq".

Daha sonra Ə.Cahangir və A.Talibzadənin dialoqunda Yunan mədəniyyəti, fəlsəfəsi, sofistlik düşüncə və s. bu kimi cərəyan söhbətinin üstünə gəlib çıxmayan məsələlərdən fraqmentlər oxuduq. Halbuki, Ə.Cahangir söhbətə qarşıb aşağıdakı fikri səsləndirəndə ümid etdik ki, müzakirənin mövzusu hədəfə gəldi deyəsən: "Azərbaycan ədəbiyyatı istər Axundova qədər Şorq mədəniyyəti ilə, Axundovdan sonra da Qərib mədəniyyəti ilə sıx əlaqədə inkişaf etdiyindən dünya ədəbiyyatından ayrılmaz bir tərkib hissəsidir. Məsələn, Füzuli həm Azərbaycan şairidir, həm ümumtürk şairidir, həm müsəlman, həm də dünya şairidir. Bunların heç biri digərini inkar etmir. Bu mənada Azər müəllim deyən fəlsəfə Aristotel ilə Platon deyən mübahisədən başlayır".

Yenə də təəssüf ki, söhbət aidiyyətsizliklərdə gedib çıxır. H.Herisçi: "Olarmı mü-

daxilə eləyir? Yaxşı calağ eləyə bilərik" - deyib növbəti təəccüb doğuracaq tezisini səsləndirir: "Bizdə ən güclü "izm" proletkültçülüqdür" (!-İ.M.) Maraqlıdır, "bizdə" - deyəndə H.Herisçi hansı xalqın ədəbiyyatını nəzərdə tutur? Ümumilikdə klassisizmi, M.F.Axundovdan başlayan modern baxış estetikasının "izm"ini, Ə.Hüseynzadə, H.Cavid, M.Hadi, A.Səhət romantizmini, daha sonra millətin yarısına əlini qoyub onun mövcud durumunun sözünü, problemini zamanına uyğun şəkildə, daha təsiredici üslubda deyən C.Məmmədquluzadə, "Molla Nəsrəddin" məktəbinin Ü.Hacıbəyov, Ə.Haqverdiyev, M.Ə.Sabir sütunları ilə qurulmuş tənqidi realizm "izm"ini kənara qoyub ədəbiyyatımıza süni hava, nəfəs kimi gətirilən proletkültçülüqümü dəyərləndirməyimizi istəyir?

Yenə müzakirə iştirakçıları başlayır H.Herisçinin tezisi ətrafında "düzəlişlər" etməyə. E.Akimova: "Həmid müəllim, biz gəlib o dünya mədəniyyətindən müasir dövərə çıxmalıyıq ki, dinləyicidə (?-İ.M.) ümumi bir təəvvür yaransın ki, haradan gəlib bu postmodernizm". Ə.Cahangir: "Həmid boy, məsələyə tarixi baxış nəzəri baxışı inkar etmir, əksinə, onu izah edir. Çünki bilməliyik ki, hardan gəlib hara çıxmışdır. Bizim əsas mövzumuz isə təbii ki, belədir - 90-cı illərdə Azərbaycan ədəbiyyatında necə oldu ki, postmodernizm meydana gəldi? Çünki sonuncu "izm" postmodernizmdir. Ədəbiyyatda bizim son durumumuz hələ ki, bundan ibarətdir. Klassik düşüncə Allaha, modern düşüncə insana, postmodern düşüncə isə heç nəyə inanmır. Biz bayaq qaldıq maarifçilikdə, yəni antropocentrist düşüncədə, o düşüncədə ki, insanın ağı hər şeyin ölçüsü və hər şeyə qadirdir."

Ə.Cahangirin bu fikirlərində məntiqli cazibə olsa da, elə məntiqlə düşünəndə suallar çıxır ortaya, yəni Allaha, ya insana daha çox güvən, inam, ədəbi-fəlsəfi düşüncənin qəhrəmanı, obyekt insandırımı, yoxsa Allah? - sualının qoyuluşu özü yanlıştır. Cavab isə ondan da yanlıs.

Bütün "izm"lərdə dini təəvvür və Allaha inam bu və ya digər şəkildə mövcuddur. Elə postmodernizmdə də. İnsanın baş qəhrəman rolunda olması məsələsi də həmişənin. Klassik Şorq ədəbiyyatında, eləcə də Azərbaycan poetik və epik mətnlərində (N.Gəncəvi, İ.Nəsimi, Ş.İ.Xətai, M.Füzuli və b.) söz-ədəbiyyat sırf dioloji ünsiyyət aspektindədir, yəni Allah və insan arasında. Nizamının bütün qəhrəmanları, Nəsiminin "Ey özündən bixəbər qafil, oyan" nidəsi, Xətəinin Allaha varan, yetən sufilik yolundakı obrazları, Füzulinin Allahın zərrəsi kimi ondan qopan eşq surətli aşıqları imkan vermir deyək ki, klassik düşüncə ancaq Allaha, modern düşüncə isə yalnız insana inanırdı. Heç maarifçilikdə də ateistik məqamlar axtarmaq məqsəduyğun deyil. Azərbaycan maarifçiliyində Bakıxanovun (inancılıqda Fatmayı düzəndə şəhid olmuş zəvvarın), Axundovun (yanlıs yozumlarla ateist kimi təqdim edilən filosof-yazarımızın), Qutqaşçılığının və başqalarının cərəyan, "izm" yaratma prosesində dini təəvvürlər aparıcı tendensiya olmayıb. Cahillik, nadanlıq, bütün növ geriliklərlə mübarizənin tənqidi hədəfi heç zaman sırf əsl, məhiyyəti təhrif edilməmiş islam dini, ya bütöşdürilməmiş Tanrı inancılı olmayıb. Sadəcə, karikaturalaşmış zəmanə tipləri arasında dağalar, bəylər, kottalar, çitovniklər, məmurular, cindarlar, dərvişlər, yalançı intelleqentlər və s. kimi mollalar və axundlar da olub...

Davamı var...

21 mart 2017